

Számok — és ami mögöttük van

A szép szó 25 éves útja

Egy nép kulturáliságát gyakran szokás azon mérni, hogy mennyi könyvet vásárol, mennyit olvas. Persze, a mennyiség nem minden, s különben is a kultúra különféle más területeit sem lehet figyelmen kívül hagyni — de kétségtelen, hogy az olvasás, a betű terjedése sok tekintetben kifejezője a nemzet kulturális állapotának.

A kiadványok negyedszázados történetében lapozgatva, érdemes tehát megvallani a számokat. Három összehasonlítható adatcsoportnál állok meg, melyek az 1938-as állapotokat vetik egybe előbb az ötvenes évek végével, majd a hatvanasokéval. E szerint 1968-ban majdnem kétszer annyi művet adtunk ki, mint harminc évvel ezelőtt, a példányszám pedig 1958-ra megháromszorozódott, napjainkban pedig több mint az ötszörösére nőtt, megközelítette az ötvenmilliót.

Ezek a számok önmagukban is sokat mondanak, nagy fejlődésről tanúskodnak. Teljesebb lesz azonban a kép, ha mögöttük pillantva, feljegyezzük azokat az eszméi vonásokat is, amelyek a szocialista kiadványok ilyen irányú kibontakozását jellemzik.

A felszabadulás után a szellemi élet is romokban hevert. Mint minden területen, a kiadványokban is szinte előről kellett kezdeni mindent. Igaz, már az első években gombamódra szaporodtak el a magánkiadványok — sokszor privát lakásokban úgyve fel tanyájukat —, de ezek legtöbbször a régi gyakorlatot követték, pillé könnyű sikerekre pályáztak; eszük ágába sem jutott az ízlés pallérozása, a gyorsan csúszó népi szellemi szolgálata.

Dudvaként ütötte fel fejét a hitvány ponyva, mint áradás terjedt az áltudomány, a felszínes, szírpompás mondánival tarkán felcícomázott köntösben illette magát. S ráadásul nem is olcsón, nem volt ritka, hogy egy-egy límonádé regényért száz forintot is elkértek. (Összefüggött ez az igen alacsony példányszámokkal is.)

Az új szellemű kiadványok a Szikra Kiadó falai közt bontogatta szárnyait (negyedszázados jubileumáról nemrég emlékeztünk meg). Elsősorban a magyar kiadványok hiányosságainak pótlásában vett nehéz terheket a vállára. Sorra adta ki a marxizmus-leninizmus klasszikusait, melyek sok tízezres példányban kerültek ki a nyomdából. Emellett nagy hangsúlyt helyezett a haladó hazai és külföldi, elsősorban a szovjet szépirodalom megjelentetésére. Minden tekintetben töretlen csapáson indult el.

Ezen az úton haladtak tovább a később, a negyvenes évek végén s az ötvenes évek elején megalakult állami kiadók. A tiszta virág életű magánvállalkozások után Magyarországon soha nem álmódott példányszámokban láttak napvilágot a magyar és külföldi klasszikusok. Ugrásszerűen megemelkedett a kiadványok száma. (Volt olyan év, például 1951, amikor megduplázódott, 6,5 ezerrel 12,5 ezerre), de ennél is fontosabb a példányszámok növekedése. Az összesített adatok szerint 25 év alatt 73 000 mű jelent meg, 70 millió példányban.

S a mennyiségi fejlődésnél is sokkal jelentősebb a minőség javulása. Érdemes például elidőzni annál a névsornál, amely az egymilliónál magasabb példányszámot elért klasszikus magyar szerzőket mutatja: Jókai Mór, Móricz Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Móra Ferenc, Arany János, Petőfi Sándor. A külföldi klasszikusok közül Verne Gyula, Balzac, Gorkij, L. Tolsztoj, Zola, Mark Twain, Stendhal, Maupassant, Jack London a listavezetők.

Részletkérdésnek látszik, de ha a kiadványok negyedszázadáról beszélünk, nem lehet szót nem ejteni az Olcsó Könyvtárról. Móricz Zsigmond deideigelt álma valósult meg: klasszikusok, az irodalom színe-java került a szó legnehezebb értelmében ponyvára. Ez volt a legdiadalmasabb hadjárat a giccsek ellen. A magyar és külföldi irodalom színe-java, legjobb alkotói fényes győzelmet arattak a Buffaló Billekkel, a Kockás Pierrekkal szemben.

De nemcsak a klasszikusok kiadásával foglalkozott módszeresen az egyre jobban kibontakozó szocialista kiadványok. Az élő magyar irodalom soha nem kapott olyan szervezett támogatást, mint az elmúlt negyedszázad alatt. S nemcsak a beérett, neves alkotók, hanem a fiatal írók új meg új hullámai is. A kiadók sorra bocsátották szárnyra az első kötetekkel jelentkezőket, nemegyszer vállalták akár a kezdő tehetségek tétova botla-

dozásait is. A kiadók a szó legjobb értelemben vett alkotóműhelyekké váltak évek során.

Amikor a kiadványokról beszélgetünk, távolról sem szűkül a téma a klasszikus értelemben vett „irodalomra”. Még egyszer visszatérve a számokra, érdekesen szemlélteti a statisztika azt a jelenséget, amelyről a lapunkban most folyó „Két kultúra” vitában is sok szó esik, hogy tudniillik a közönség érdeklődése sokoldalúbb, kiterjedtebb ma, mint a múltban. Az ismeretszerzési vágy fokozódása és tágabb értelemben a tudományos-technikai forradalom tükröződik abban, hogy a tudományos művek száma csaknem megháromszorozódott, s példányszámukban még ennél is nagyobb a fejlődés; az ismeretterjesztő kiadványok példányszáma több mint kétszeresre nőtt. Hasonló arányban növekedett a tankönyvek mennyisége is; ötször annyi ifjúsági könyvet adunk ki, mint annak idején. Ugyanebbe a körbe tartozik az az adatsor is, mely az irodalom fogalmának a megváltozásáról, kitágulásáról beszél: a szoros értelemben vett „szépirodalom”, más megfogalmazásban a fiction arányszáma az egész kiadói terület volumenében belül fokozatosan csaknem a felére csökkent, az ismeretterjesztő, tudományos és más, közvetlenül ismeretközvetítő műfajok, a non fiction javára. (Fontos azonban annak megjegyzése, hogy csak arányváltozásról, tehát viszonylagos térvesztésről van itt szó, hiszen abszolút számokban a szépirodalmi könyvek iránti érdeklődés a vizsgált időszakon belül mintegy megkét-szereződött.)

A számok ígérete ravasz dolog, nehéz tőle szabadulni. De szólni kell arról is, hogy a nagyszerű eredmények ellenére sok minden nincs rendben a szép szó, a nyomtatott betű fogyasztása körül. Az olvasótábor évről évre bővült ugyan a huszonöt esztendő során, de ne tagadjuk, hogy a könyv még sokak számára nem mindennapi életszükséglet. Szembe kell néznünk a valósággal: nagyon indokolt és szükséges volt az Olvasó népért mozgalom meghirdetése. Különösen vidéken alacsony a rendszeres olvasók száma. Persze ennek sokféle összetevője van. Tanulmányok, szociográfiai felmérések sora jelent meg, amelyek elemzik ennek okát: az általános iskolát el nem végzett felnőttek aggasztóan nagy számától kezdve a szabad idő át nem gondolt beosztásáig. Hogy akkor mégis hová kerül a sokféle, nagy példányszámú kiadott könyv? Létezik egy erős törzsközönsége a betűnek, amely újabb és újabb igényekkel fordul a kiadványok felé, s amelynek köre lassan ugyan, de egyre bővül.

S a negyedszázados mérlegnek egyik legfontosabb tanulsága: a kiadványoknak tudatosan, körültekintően kell keresnie azokat az igényeket, melyeknek kielégítésével elérhető a betűhöz nem szokott embereknek. Hogy sikerül-e? Arra az elmúlt huszonöt esztendő hagyományai a biztositék.

Szombathelyi Ervin

A kézikocsitól a könyváruházig

1945. május 1. A Rózsa utcából elindul egy lovas kocsi a Városliget felé. Ovatosan kerülgeti a bombatölcséreket, az utcára omlott házfalak téglatörmelkeit. A bakon ülő fiatalemberek aggódó pillantásokat vetnek a nyirkos alkotásmányra, féltik a drága szállítmányt. A liget szabad levegőjén sokan sétálnak azok közül, akik nemrégiben még az óvóhelyek sötétjében kerestek alkalmat. Többen a kocsi köré sereglenek. A fiatal emberek felgyöngyölköznek a ponyvát és árusítani kezdik a Szovjetunióban nyomtatott, magyar nyelvű könyveket. Az első olyan köteteket, amelyek az új korról, egy újjászülött társadalomnak szólnak.

Képletesen szólva ez a kocsi tette az első kerékvágást, a felszabadulás utáni könyvterjesztés útján. Az azóta eltelt esztendőkről, a könyvterjesztés eredményeiről, a kocsi egykori utasaival, Nemes Lászlóval, az Állami Könyvterjesztő Vállalat helyettes igazgatójával és az üzeme gazdasági osztály vezetőjével, Tahi Árpáddal beszélgetünk.

Szikra-boltok

— Alig hallgattak el a fegyverek, a Szikra Kiadó terjesztő apparátusa máris munkához látott — kezdték az emlékezést. A József körúton boltot nyitott, és Szegeden is berendezett egy könyvtul-

Szabó Iván rajza

ter. A könyvterjesztésnek ebben a hősi időszakában feladatot vállaltak a kerületi kommunista pártszervezetek is. Tagjai bizománnyal kínálták az olvasnivalót. A lakosság olvasási kedve gyorsan növekedett; hamarosan tíz boltot kellett nyitni a fővárosban. Az emberek mohó érdeklődéssel vásárolták a haladó szellemű könyveket. Új volt még számukra, hogy nyíltan forgathatták a korábban tiltott szerzők műveit, 1946 és 1948 között már

hetven elárúsító dolgozott a Szikra könyvesboltjaiban.

Azóta negyedszázad telt el, s minden év újabb küzdelmekkel, sikerekkel zárult. Megalakult a Népszava Szakszervezeti Kiadó, amelynek boltjában Szénes bácsi árusította a könyveket. Az a Szénes bácsi, akit így, ilyen családis tisztelettel emlegetnek azóta is a szakmában, aki már a felszabadulás előtt is vállalta a kockázatot, és eljuttatta az olvasókhöz a dunai hajósok által becsempészett baloldali szellemű könyveket. Végleg felszámolták a magánkönyvkereskedéseket, s hogy ez politikailag mennyire indokolt volt, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy némelyik bolt készletében számtalan fasizta jellegű könyvet, sőt még a Mein Kampf jó néhány példányát is megtalálták. Valóságos ideológiai harc folyt a könyvterjesztés eszközeivel.

Nyomatott betű egymilliárdért

Ez a küzdelem új szakaszába lépett, amikor 1951. május 1-én a Szikra, a Népszava Könyvkiadó terjesztési részlege, a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalat és a Könyvesbolt Nemzeti Vállalat egyesülésének eredményeképpen megalakult az Állami Könyvterjesztő Vállalat.

Az elkövetkező éveket újabb állomások jelölik. 1956—57-ben megalakult a SZÖVOSZ Földművelésügyi Könyvterjesztője 92 járási könyvesbolttal, 1956. július 1-én pedig megkezdte működését az üzemeiben a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat. Említünk egy számadatot is: e három vállalat boltjai az elmúlt esztendőben már közel egymilliárd forintért adtak el könyveket.

A legnagyobb forgalmat természetesen a legnagyobb apparátussal dolgozó AKV bonyolította le. (153 könyvesboltjában ezerhat száz alkalmazott látja el a közönséget.)

— Kiterjedt boltálózatunkban azonban több olyan üzlet működik, amely elavult az évek folyamán, s bár felépítettünk egy korszerű raktárt a Kén utcában, mégis tárolási gondokkal küszködünk. Ugyanakkor évről évre növekszik a könyvforgalmunk. Tavaly 463 millió 693 ezer forintért adtunk el olvasnivalót, ötvenhárom millióval többet mint 1968-ban.

Az elmúlt negyedszázad könyvterjesztésének sok állomását követhetnénk nyomon, de említsük azt, amely nagy lépés a jövő szempontjából. Az 1969-es karácsony kellemes meglepetéseként megnyílt a Rákóczi úton a Könyváruhá, a legkorszerűbb könyvesbolt hazánkban. Itt mindenki maga válogathatja ki a neki tetsző műveket, a tanult értő eladók megfelelő partnerek nemcsak az adásvétel lebonyolítására, de akár irodalmi kérdések megválasztására is. Ilyen szellemű és színvonalú boltokat tervez az elkövetkező évekre a könyvterjesztés, ezt várja a könyvbarátok sokezeres tábora.

Drágább a leves...

A könyvterjesztés 25 éves történetének tükrében azonban nemcsak a sikereket, a problémákat is észre veheti a szemlélő. Ezekről is szót kell ejteni. A közönség igényének színvonalasabb kielégítése például kedvezőbb kapcsolatot igényel a kiadványok és terjesztő vállalatok között. A terjesztők sokszor bátortalanul rendelnek egy-egy műből, tartanak a kockázattól, így gyakran előfordul, hogy értékes, sikerkönyvek csak kevés példányszámban jelennek meg.

Egyre nagyobb nehézséget okoz a postai díjszabások megváltoztatása is. A posta, amióta „nyüzem” lett, tehát a múlt század vége óta, mindig olcsóbban szállította a könyveket. Tavaly azonban az új költségek megállapításakor emelték ennek az összegét is. S most az a helyzet, hogy mire a könyvterjesztés megkedvelte a közönséggel a „táv-könyvrendelés”-t, gyakran magasabb a postaköltség, mint a könyv eladási ára. Tegyük hozzá, évente egymillió könyvről van szó, ennyi utazott eddig postán. De most, hogy „drágább lett a leves, mint a hús” vajon hogyan alakul ez a szám?

Beszélnünk kell még arról is, hogy évente mintegy tízezerféle könyv van forgalomban. Ezeket csak nagy nehezen tudják nyilvántartani a terjesztő vállalatok; meg kell oldani készleteinek feltérképezését, időbeni átcsoportosítását. Ugyanis előfordul, hogy néhol hiánycikként keresnek műveket, míg másutt eladatlan készletek hevernek ugyanaból a kötetből.

Ezekkel a hibákkal, nehézségekkel természetesen tisztában vannak a könyvterjesztés szakemberei is. S hogy a felsoroltak ellenére mégis emelkedik évről évre az eladott kötetek száma, az ő munkájukat dicséri.

Esztergomi László

Statisztika a megjelent könyvekről, füzetekről

1938

Műfaj	Műszám db	%	Példányszám 1000 db	%
Tudományos	231	4,2	302,5	1,8
Ismeretterjesztő	1746	31,2	2 522,0*	15,1
Szakmai	1575	27,9	2 262,5**	13,1
Szépirodalmi	1129	20,2	5 529,5***	38,9
Ifjúsági	102	1,8	341,0	2,1
Tankönyv	221	3,9	1 793,0	10,7
Egyéb	607	10,3	3 035,0	18,3
Összesen	5611	100,0	16 785,5	100,0

* Ebből: 674 db 330 000 példányban iskolai értesítő
 ** Ebből: 783 db 462 000 példányban jegyzőkönyv, zárszámadás
 *** Ebből: 415 db 4 830 000 példányban ponyva

1958

Műfaj	Műszám db	%	Példányszám 1000 db	%
Tudományos	428	10,7	926,6	2,6
Ismeretterjesztő	1086	27,2	9 447,6	26,1
Szakmai	721	18,1	2 511,2	7,0
Szépirodalmi	740	18,5	8 304,6	23,0
Ifjúsági	226	5,6	4 230,0	11,7
Tankönyv	754	18,8	10 366,4	28,5
Egyéb	46	1,1	389,4	1,1
Összesen	4001	100,0	36 175,8	100,0

1968

Műfaj	Műszám db	%	Példányszám 1000 db	%
Tudományos	638	12,7	1 059,2	1,9
Ismeretterjesztő	338	16,7	17 212,2	30,6
Szakmai	1548	30,8	3 511,7	6,3
Szépirodalmi	731	14,6	12 271,8	21,7
Ifjúsági	226	4,3	5 643,9	10,1
Tankönyv	1006	20,0	16 194,3	28,8
Egyéb	43	0,9	315,2	0,6
Összesen	5030	100,0	56 208,4	100,0